

Ільченко В.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва
та економіки підприємства
Університету митної справи та фінансів

Ilchenko Viktoriia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Entrepreneurship
and Enterprise Economics
University of Customs and Finance

ІННОВАЦІЇ В СОЦІАЛЬНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВІ ЯК НЕСТАНДАРТНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМИ

INNOVATION IN SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A NON-STANDARD VIEW OF PROBLEMS

Дослідження полягає у позиціонуванні соціального підприємництва як інноваційної форми бізнесу, в його спроможності впроваджувати інновації, економічні й соціальні рішення соціальних проблем, серед яких бідність, підтримка незахищених верств суспільства, охорона довкілля, захист прав людини, енергетична безпека, збереження і відновлення земельних ресурсів, нерівномірний розподіл капіталу та ін. Відсутність ресурсів у державному бюджеті і фінансування соціальної сфери за залишковим принципом спонукає людей і громади ставати більш активними і шукати інноваційні підходи до вирішення своїх проблем. Соціальні підприємництва сприймаються як нетрадиційний погляд, переосмислення суті проблеми, що змінюють життя людей, сприяють поліпшенню середовища їх існування, підвищують добробут, формують умови доступу соціально незахищених верств населення до благ сучасного світу.

Ключові слова: соціальний бізнес, інновації, інвестиції, бізнес-план, дизайн-мислення, стартап.

The research concerns the positioning of social entrepreneurship as an innovative form of business, its ability to innovate, economic and social solutions to social problems, including poverty, support for vulnerable groups, environmental protection, human rights, energy security, conservation and restoration of land resources, uneven distribution of capital, etc. The lack of resources in the state budget and funding of the social sphere on a residual basis encourages people and communities to intensify and seek innovative approaches to solving their problems. Social entrepreneurship is perceived as an unconventional view that rethinks the essence of the problem that changes people's lives, improves their living environment, increases welfare, creates conditions for vulnerable groups to access the benefits of the modern world. In many parts of the world, social entrepreneurship initiatives often outpace the state's response to current challenges, create millions of jobs, generate significant financial capital and tax and public investment in state and local budgets, proving their competitiveness against alternative models of socio-economic development. The development of the concept of social enterprise involves in-depth analysis of social problems and building cost-effective business solutions based on business modeling, the main purpose of which is a reliable, clear and simple description of the future company during enterprise development. social enterprises. road map for social entrepreneurs. To overcome the crisis, it is important to innovate, promote competitive products and develop the high-tech market. It is the innovative approach that can be the impetus for restoring the country's economic situation. Thus, an effective mechanism for ensuring the creation of innovations is a socially responsible startup, ie a startup created for social purposes. In Ukraine, social entrepreneurship is a fairly new field of activity that is of great interest to various groups of concerned citizens and entrepreneurs. In modern realities, social entrepreneurship is becoming one of the important and effective tools for solving social problems of both civil society and small and medium-sized businesses in Ukraine and a leader in various sectors of the economy of any developed country.

Keywords: social business, innovation, investment, business plan, design thinking, startup.

Постановка проблеми. В нашій країні соціальне підприємництво вважається відносно новою сферою діяльності, яка викликає великий інтерес у різних груп небайдужих громадян та підприємців. В сучасних реаліях соціальне підприємництво стає одним із важливих та ефективних інструментів пошуку інноваційних підходів до вирішення соціальних про-

блем як громадянського суспільства, так і малого та середнього бізнесу в Україні та лідером у різних галузях економіки будь-якої розвиненої країни. Через російську військову агресію розвиток соціального підприємництва в нашій країні був повністю пригальмований. Тому на сьогодні питання подальшого розвитку соціальних підприємств – це питання їх влас-

них можливостей та міжнародної підтримки, адже від діяльності соціального підприємства залежить не лише соціальна забезпеченість громадян, а й розвиток територіальних громад та відбудови України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальне підприємництво на сьогоднішній день є одним з найсучасніших інструментів співпраці громади з бізнесом та владою й забезпечує соціальні перетворення, що частково розкрито в наукових працях А. Свинчук, А. Корнецького, А. Бочарнікова, Н. Гусак, В. Назарука, А. Туманової, В. Вольвач, Д. Попович, Ю. Заволоки, М. Сідненко, А. Івко, О. Фарат, В. Косовської, І. Каменко, Т. Виговської-Каменко, Г. Матвієнко-Біляєва, К. Оксенюк, Н. Сіренко, О. Шевченко, О. Козак, В. Огородник. Проте, недостатньо досліджені питання «виживання» у статусі соціального підприємця, активізації соціального підприємництва в Україні.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у позиціонуванні інноваційних підходів в соціальному підприємстві для формування нестандартного погляду при вирішенні проблем суспільства.

Виклад основного матеріалу. Соціальні проблеми роками переслідують різні сфери нашого життя – медицину, освіту, охорону навколишнього середовища тощо. Подолати ці проблеми допомагають державні програми, благодійні організації чи приватні особи. Великим недоліком таких підходів є тривале очікування – поки програма буде затверджена, проголосована, кошти на її реалізацію будуть закладені до бюджету на наступний рік, поки збираються пожертви. Такі кошти можуть зменшити наслідки проблем, але швидко закінчуються. Вони працюють один раз – витрачаються і є безповоротними.

Відсутність ресурсів у державному бюджеті і фінансування соціальної сфери за залишковим принципом спонукає людей і громади ставати більш активними і шукати інноваційні підходи до вирішення своїх проблем, тому соціальне підприємництво розвивається швидше як певна реакція на складну економічну ситуацію. Соціальне підприємництво – це нетрадиційний погляд, переосмислення суті проблеми. Соціальний бізнес дає змогу залучити людей, які опинилися в соціальній ізоляції та перетворити їхню вразливість на силу; це можливість знайти ресурс, якого інші не помічають, можливість покращити продукти чи послуги, які вже є на ринку.

Під соціальним підприємством розуміється систематична, в тому числі інноваційна, господарська діяльність, яка передбачає розв'язання соціальних проблем [1, с. 12]. Така діяльність базується на самоокупній основі і полягає у виробництві соціально значущого продукту або послуги із застосуванням інноваційних рішень, які перетворюють на користь суспільства саму послугу та/або механізми її економічної реалізації. Місія соціального підприємства як інноваційної форми бізнесу полягає в його спроможності винаходити та впроваджувати інновації, економічні й соціальні рішення, які змінюють життя людей, сприяють поліпшенню середовища їх існування, підвищують добробут, формують умови доступу соціально незахищених верств населення до благ сучасного світу.

Соціальне підприємництво має на меті вирішувати соціальну проблему за допомогою отриманого прибутку. В соціальному бізнесі працює залежність: чим більший прибуток, тим більша сума інвестування в соціальні зміни; і навпаки – посилення соціального впливу підвищує обізнаність громадськості, довіру, збільшує попит і прибутки, які соціальний бізнес знову інвестує у зміни. Соціальний бізнес часто плутають також з корпоративною соціальною відповідальністю – інструментом бізнесу, що передбачає добровільне спрямування компанією певних фінансових чи матеріальних ресурсів на благодійні проекти [2, с. 6]. Територіальним громадам та місцевому самоврядуванню важливо створити комфортні умови для ведення соціального бізнесу, що обіцяє колосальний ефект: збільшиться наповненість місцевого бюджету, зменшиться рівень безробіття, зросте добробут усієї громади. Українським соціальним підприємцям варто звернути увагу саме на американську модель, яка ґрунтується на самоокупності й інноваційності та виникла внаслідок відсутності повноцінної соціальної політики з боку уряду. Європейська модель формувалася на тлі зростаючого безробіття, соціального захисту, збільшення навантаження на державний бюджет і, відповідно, покликана вирішувати соціальні проблеми, а самоокупність не є першочерговим завданням. Інноваційні підходи лежать не лише в основі місії соціального підприємництва, а й у можливості залучення інвестування.

Експерти Європейської комісії виділили 5 характерних критеріїв для визначення соціального підприємства:

- тривала економічна діяльність з виробництва та/або обміну товарами та/або послугами;
- дотримання чіткої первинної соціальної мети, що передбачає вирішення суспільних проблем;
- обмеження на розподіл прибутку/активів – спрямовується на соціальну мету;
- незалежність й організаційна відокремленість від державних і комерційних установ;
- інклюзивне управління з використанням процесів участі та/або демократичного прийняття рішень.

У багатьох країнах світу ініціативи соціального підприємництва часто випереджають відповіді держави на поточні виклики, створюють мільйони робочих місць, генерують значний фінансовий капітал та інвестиції до державного та місцевого бюджетів у вигляді податків, доводячи свою конкурентоспроможність порівняно з альтернативними моделями соціально-економічного розвитку.

Сьогодні Україна функціонує як великий волонтерський хаб, підтримуючи вимушених переселенців, Збройні сили України, сили територіальної оборони, дітей-сиріт, інші вразливі категорії населення, кількість яких через військову агресію росії постійно зростає. Серед головних проблем волонтерських рухів є брак коштів, бо це не бізнес, який приносить прибуток та який у подальшому можна використовувати на вирішення наступних соціальних проблем суспільства. І вихід з цієї ситуації є – соціальне підприємництво. Бо соціальне підприємництво – це гібридна підприємницька діяльність, яка націлена

на вирішення соціальних проблем та залучення сучасного бізнесу бути соціально відповідальним [3, с. 392].

Соціальне підприємництво в Україні набуває обертів, стає популярним серед громадських організацій і отримує преференції з боку бізнес-структур. Крім того, відповідно до законопроекту [4], соціальні підприємства матимуть право на державну підтримку у вигляді податкових пільг, інвестиційної діяльності, земельних питань, поворотної та безповоротної фінансової допомоги, кредитів, допомоги у визначенні пріоритетності державних закупівель та реалізації державних цільових програм, у працевлаштуванні соціально вразливих категорій населення та в інших формах, передбачених законодавством.

Серед переваг соціального підприємництва ключовими є [5, с. 16]:

- розв'язання значущої соціальної проблеми для себе, близьких, громади, країни, світу;
- відновлення соціальної справедливості;
- долученість до створення інноваційних продуктів;
- лояльність споживачів до продукції соціальних підприємств;
- активна участь громади і підтримка роботи соціального підприємства (волонтерством, речами, фінансами, зв'язками, інформацією тощо);
- можливість зайняти нову нішу на ринку з низькою або відсутньою конкуренцією;
- наявність ресурсів, не задіяних традиційним бізнесом: працівників, недооцінених матеріальних і нематеріальних ресурсів;
- можливість обрати для соціального підприємства найоптимальнішу організаційно-правову форму як з погляду бізнес-моделі, так і зважаючи на особливості оподаткування;
- наявність безкоштовних навчальних курсів і матеріалів, можливість отримати безкоштовне консультування від провідних експертів міжнародних компаній;
- поява нових фінансових програм для підтримки запуску соціального бізнесу;
- можливість працювати з міжнародною спільнотою соціальних підприємців;
- реалізація у соціально важливій справі, можливість бути цінними для інших;
- емоційна віддача й повага оточення;
- реалізація своєї експертизи та професійних знань у власному соціальному бізнесі;
- можливість сформулювати спільноту змінотворців та однодумців у своєму місті.

Більшість СП мають власний бізнес-план на термін від одного до трьох років, основним джерелом їх фінансування є кошти від власної комерційної діяльності. Найбільша частка прибутку витрачається на реінвестиції та оплату праці. Серед діючих систем оподаткування найчастіше застосованими є загальна система оподаткування, єдиний податок третьої групи та юридичні особи, які мають статус «неприбуткових організацій» [6, с. 23].

Розробка концепту соціального підприємства передбачає глибокий аналіз соціальної проблеми і конструювання економічно доцільного бізнес-рішення

на основі бізнес-моделювання, основною метою якого є достовірний, наочний і простий опис діяльності майбутньої компанії.

На основі п'яти етапів дизайн-мислення будується дорожня карта для соціальних підприємців. Дизайн-мислення (Design Thinking) – спосіб мислення, який використовують для генерування інноваційних рішень з орієнтацією на потреби людини. Стенфордський метод дизайн-мислення полягає в застосуванні неочікуваних ідей, що приводять до найкращого вирішення проблеми [7].

1. Емпатія – глибоке занурення у проблемну ситуацію, щоб побачити її очима людей, які опинилися у проблемі, дізнатися їхні думки, переживання, страхи, біль та очікування. Ключове запитання етапу – «Чому?». Необхідно визначити першопричини виникнення соціальної проблеми.

2. Фокусування – аналіз інформації і постановка завдань, які потребують вирішення.

3. Генерація ідей – вільний пошук ідей і можливо-го вирішення конкретної задачі за допомогою бізнес-інструментів.

4. Прототипування – створення базового прототипу рішення.

5. Тестування рішення – початок тестування і покращення рішення спільно з клієнтами й бенефіціарами. Після тестування може виявитися, що потрібно змінити прототип або навіть відмовитися від нього й повернутися до попереднього етапу генерації ідей.

Такий підхід дає змогу зрозуміти суть проблеми зсередини, обрати окреслені завдання, які треба розв'язати, продумати нові дієві рішення у відповідь на реальні виклики. Метод Design Thinking варто використовувати під час розробки соціального підприємства та при створенні нових товарів і послуг.

Соціальне підприємництво в Україні має стати ефективним механізмом вирішення локальних соціальних та економічних проблем територіальних громад. Важливим інструментом цього механізму автором пропонується активна співпраця громад з науковими установами, навчальними закладами та власниками стартап-компаній. Для подолання кризових явищ важливо впроваджувати інновації, просувати на ринок конкурентоспроможну продукцію та розвивати ринок високих технологій. Саме інноваційний підхід може стати поштовхом до відновлення економічного становища країни. Так, ефективним механізмом забезпечення створення інновацій є соціально відповідальний стартап, тобто стартап, створений з соціальною метою. Розвиток стартапів є важливим аспектом підвищення привабливості інвестиційного клімату країни, розвитку інноваційної діяльності та підтримки малого та середнього бізнесу [8, с. 105].

Для створення успішного стартап-проєкту потрібен певний набір складових. Характерними особливостями новостворених компаній є: наявність креативної ідеї, мінімальні строки розвитку, мінімальні обсяги інвестицій, команда однодумців, наявність великих ризиків, діяльність в умовах високої невизначеності, вирішення глобальної проблеми суспільства.

Сьогодні стартапи стають одним з найпривабливіших місць для інвестицій, і переважну кількість ін-

новаційних та нових продуктів та послуг створюють саме стартапи. Розвиватися ефективніше стартапи можуть у розвинутій стартап екосистемі.

Стартап екосистема – це середовище, в якому взаємодіють всі гравці, так чи інакше пов'язані з індустрією стартапів: підприємці, університети, уряд, корпорації, інвестори. Чим активніше і відкритіше взаємодіють між собою гравці екосистеми, тим більше можливостей для стартапів. Потенційними інвесторами стартапів можуть бути приватний і державний капітал, бізнес-яголи, венчурний капітал, інвестиційні компанії та фонди, краудфандингові платформи тощо.

Відтак, соціальне підприємництво на національному та місцевому рівнях [2, с. 38]:

- сприяє розвитку економіки і суспільства, пропонуючи можливість для створення робочих місць і нових форм підприємництва та зайнятості;

- допомагає подолати соціальну ізоляваність (оскільки сприяє працевлаштуванню людей з обмеженими можливостями і представників груп ризику, а також тих, хто був безробітним тривалий час);

- сприяє розвитку широкого спектру соціальних послуг, що необхідні суспільству і які не охоплюються звичайним бізнесом (малоприбуткові, непрестижні, що потребують спеціальної професійної підготовки);

- знижує навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем;

- активізує участь в суспільному житті громадян та об'єднує громаду.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Запровадження інновацій може забезпечити стійкий розвиток на ринку та досягнення соціальної мети, для чого, власне, і створюється соціальне підприємство. Враховуючи об'єктивну необхідність економії державних коштів, соціальне підприємництво дасть можливість економити бюджетні кошти на соціальну сферу, підтвердженням чого є активний розвиток таких підприємств у країнах Європи, уряди яких із цією метою створили потужну інституційну базу. В макроекономічному вимірі соціальні підприємства, використовуючи інноваційні ресурси, створюватимуть реальне конкурентне середовище та додану вартість, що сприятиме висхідному руху економічної системи в цілому. Це актуалізує необхідність наукових досліджень у пошуку оптимальної інституційної бази підтримки соціального підприємництва та внутрішньоорганізаційного механізму забезпечення їх ефективної діяльності.

Бібліографічний список:

1. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
2. Практичний аналіз розвитку соціального підприємництва. ОБСЄ Координатор проєктів в Україні. 2019. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/9/426392.pdf> (дата звернення: 17.03.2022).

3. Матвієнко-Біляєва Г.Л. Розвиток та становлення соціального підприємництва та соціальної відповідальності в сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2016. № 7. С. 390–394.
4. Проєкт Закону про соціальні підприємства. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903.
5. Про соціальне підприємництво – просто! Simplese Посібник підприємця / Бочарнікова А.В. Київ : СТ-Друк, 2020. 67 с.
6. Соціальне підприємництво в Україні: звіт за результатами дослідження / Наталія Гусак, Вікторія Кузнєцова, Тетяна Стеценко. Київ : Pact, Inc., Western NIS Enterprise Fund, Школа соціальної роботи НаУКМА, ГО "Молодіжний центр з трансформації соціальної сфери "СОЦІУМ XXI" 2020. 45 с.
7. Scott Doorley, Sarah Holcomb, Perry Klebahn, Kathryn Segovia, Jeremy Utley, The Design Thinking Bootleg, Institute of Design at Stanford, 2018. URL: www.ds.school.stanford.edu/resources/design-thinking-bootleg.
8. Оксенюк К.І. Розвиток стартапів в Україні. *Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету*. 2019. № 16 (63). С. 102–107.

References:

1. Svyinchuk A.A., Kornecyjkyj A.O., Ghoncharova M.A., Nazaruk V.Ja., Ghusak N.Je., Tumanova A.A. (2017) *Socialne pidpryjemnyctvo: vid ideji do suspiljnykh zmin* [Social entrepreneurship: from idea to social change]. Kyiv: TOV «PIDPRYJEMSTVO «VI EN EJ», 188 p.
2. Praktychnyj analiz rozvytku socialjnogho pidpryjemnyctva. OBSJe Koordynator proektiv v Ukraini (2019) [Practical analysis of the development of social entrepreneurship. OSCE Project Coordinator in Ukraine]. Available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/9/426392.pdf> (accessed 17 March 2022).
3. Matvijenko-Biljajeva Gh.L. (2016) Rozvytok ta stanovlenja socialjnogho pidpryjemnyctva ta socialjnoji vidpovidalnosti v suchasnykh umovakh [Development and formation of social entrepreneurship and social responsibility in modern conditions]. *Ekonomika ta suspiljstvo*, no. 7, pp. 390–394.
4. Proekt Zakonu pro sotsialni pidpryjemstva [The draft Law on social enterprises]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903.
5. Pro socialjne pidpryjemnyctvo – просто! Simplese (2020) Posibnyk pidpryjemcja / Bocharnikova A.V. [About social entrepreneurship – simple! Simplese Entrepreneur's Guide]. Kyiv: ST-Druk, 67 p.
6. Natalija Ghusak, Viktorija Kuznjecova, Tetjana Stecenko (2020) *Socialne pidpryjemnyctvo v Ukraini: zvit za rezuljtatamy doslidzhennja* [Social entrepreneurship in Ukraine: a report on the results of the study]. Kyjiv: Pact, Inc., Western NIS Enterprise Fund, Shkola socialjnoji roboty NaUKMA, GhO "Molodizhnyj centr z transformaciji socialjnoji sfery "SOCIUM KhKhI", 45 p.
7. Scott Doorley, Sarah Holcomb, Perry Klebahn, Kathryn Segovia, Jeremy Utley, (2018) The Design Thinking Bootleg, Institute of Design at Stanford. Available at: <http://www.ds.school.stanford.edu/resources/design-thinking-bootleg>.
8. Oksenjuk K.I. (2019) Rozvytok startapiv v Ukraini [Development of startups in Development of startups in Ukraine]. *Ekonomichni nauky: zbirnyk naukovykh pracj Lucjkogho nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu*, no. 16 (63). pp. 102–107.